

MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA I TURIZMA

IZVJEŠTAJ O SPROVEDENOJ JAVNOJ RASPRAVI

Nacrt programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore s Akcionim planom 2023 - 2025. godine

Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma je dana 23.02.2023. godine uputilo javni poziv organima, organizacijama, udruženjima i pojedincima (zainteresovana javnost) da se uključe u javnu raspravu i daju svoj doprinos unapređenju kvaliteta teksta Nacrta strateške procjene uticaja na životnu sredinu za program razvoja ruralnog turizma sa akcionim planom 2025. godine.

Svi zainteresovani subjekti su pozvani da dostave svoje komentare i sugestije do 15. marta 2023. godine na e-mail adresu: anka.kujovic@mek.gov.me ili na adresu: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Rimski trg 46, 81000 Podgorica

Vrijeme trajanja javne rasprave: od 23. februara - 15. marta. 2023. godine.

➤ **Način sprovođenja javne rasprave:**

Postavljanje Nacrta programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore s Akcionim planom 2023 - 2025. god., na internet stranici Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma <https://www.gov.me/mek>

- Dostavljanje Nacrta Programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore sa Akcionim planom do 2023. godine na mišljenje i sugestije:
 - Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede;
 - Lokalnim samoupravama (25);
 - Generalnom sekretarijatu Vlade Crne Gore;
 - Nacionalnoj turističkoj organizaciji Crne Gore.

Održane 3 javne tribine za Centralni, Južni i Sjeverni region;

Tribine u okviru javne rasprave o predmetnom dokumentu održane su prema sledećem rasporedu:

Podgorica, srijeda 01.03. 2023. godine, Stara zgrada Vlade sa početkom u 13.30h;

Tivat, četvrtak 02.03.2023. godine, zgrada Opštine sa početkom u 11.00 h;

Bijelo Polje, 03.03.2023. godine, zgrada Opštine, sa početkom u 13.00 h.

Ovlašćeni predstavnici ministarstva koji su učestvovali u javnoj raspravi:

Nikola Ražnatović, načelnik Direkcije za diverzifikaciju turističkog proizvoda
Anka Kujović, savjetnik I

Ovlašćeni predstavnik obrađivača koji je učestvovao u javnoj raspravi:
dr Marin Kukoč, Spartium consulting

Podaci o broju i strukturi učesnika u javnoj raspravi:

Na tri javne tribine učešće je uzelo ukupno **28** učesnika

U prilogu se nalaze liste učesnika sa javnih tribina

DOSTAVLJENI KOMENTARI, MIŠLJENJA, PRIMJEDBE I SUGESTIJE

Tokom javne rasprave o Nacrtu programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore s Akcionim planom 2023 - 2025. godine, Ministarstvu ekonomskog razvoja i turizma dostavljeni su komentari, mišljenja, primjedbe i sugestije u elektronskoj formi od strane zainteresovanih subjekata i isti su prikazani u nastavku sa razlozima njihovog prihvatanja, odnosno neprihvatanja kako slijedi:

Mišljenje Nacionalne turističke organizacije Crne Gore

1. Primjedba/predlog/sugestija 1: M 6.1. Osnivanje udruženja - Kod mjere M 6.1. spojena su zaduženja i NTO CG je dobila zadatak van svojih radnih okvira.

Obrazloženje:

Potrebno je razdvojiti zaduženja. Za osnivanje udruženja, treba biti zadužena Zajednica Opština, dok bi promotivne aktivnosti trebala sprovoditi NTO CG. **Sugestija se prihvata.**

Mišljenje Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

1. U poglavlju 2.2. Institucionalni okvir na strani 6 naveden je opis za Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma. U skladu sa važećim Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata definisana je prijava građenja umjesto građevinske dozvole osim za složene inženjerske objekte. Takođe, upotrebna dozvola više ne figurira u Zakonu.

Razvoj ruralnog turizma podrazumijeva i određene intervencije u prostoru koje moraju biti realizovane u skladu sa Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata. Prostorno urbanistički planovi lokalnih samouprava uglavnom sadrže smjernice za izgradnju u ruralnim područjima za prostore za koje nije predviđena izrada detaljnije urbanističke dokumentacije.

S toga smatramo da bi bilo potrebno ovaj segment realizacije (adaptacija, rekonstrukcija i izgradnja objekata) detaljnije razraditi u okviru Programa razvoja ruralnog turizma, tj objasniti procedure koje predstavljaju preduslov za realizaciju predmetnih sadržaja (npr. navođenjem primjera realizacije od ideje do stavljanja u funkciju). **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Procedure su objašnjene u okviru javnih poziva.

2. Na str. 54, na sljedeći pasus:

“S obzirom na pregovarački proces pristupanja EU koji Crna Gora uspješno sprovodi, kao i na očekivani termin ulaska u EU (2025.godina), i sve aktivnosti koje se sprovode u zakonodavnim oblastima potrebno je uskladiti sa pravnom tekovinom EU. Na tom planu, Program razvoja ruralnog turizma takođe nastoji da doprinese navedenim ciljevima.” Ukoliko očekivani termin ulaska u EU niste dobili zvanično od organa nadležnih za EU integracije, predlažemo da koristite uopšteniju formulaciju, npr. zamijenite sa: “kao i na željenu dinamiku i očekivani skori ulazak u EU”. **Sugestija se prihvata.**

Mišljenje Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

1. Primjedba/predlog/sugestija 1: Naziv „Nevladine organizacije“ u dijelu skraćenica i u daljem tekstu programa

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 1: Novim Zakonom su nevladine organizacije prepoznate kao Nevladina udruženja pa je u cijelom tekstu neophodno uskladiti. **Sugestija se prihvata.**

2. Primjedba/predlog/sugestija 2: U samom UVOD-u stoji: „Nakon, nikada ranije zabilježenog pada turističkog prometa u 2020. godini, kako na globalnom, tako i na nivou Crne Gore, proces oporavka turističkog poslovanja tokom 2021. godine“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 2: - Rečenica je nejasna! **Sugestija se prihvata.**

3. Primjedba/predlog/sugestija 3: _U dijelu „Nacionalna turistička organizacija Crne Gore (NTO)“ navedeno je: „Iskopirati iz starog Programa i dodatno istaći koordinaciju aktivnostima između turističkih stejkholdera u smislu dodatne promocije mikro destinacija, koje treba da čine cjelokupnu ponudu. Ispotencirati digitalne kanale promocije“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 3: _Izbrisati tekst. **Sugestija se prihvata.**

4. Primjedba/predlog/sugestija 4: _U dijelu „DEFINICIJA RURALNOG TURIZMA“

“ navedeno je: „Uprkos razlikama u definiciji ruralnog turizma, može se konstatovati da ruralni turizam obuhvata sve vrste turizma koji se odvijaju u ruralnim područjima, pri čemu se pod ruralnim područjima podrazumijevaju područja u kojima prevladavaju prirodno okruženje, seoska sredina, mala naselja, izdvojena poljoprivredna gazdinstva, a poljoprivreda i šumarstvo su glavne privredne aktivnosti“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 4: Ukoliko je moguće razraditi definiciju ruralnih područja. Problem je što ni kroz ovaj program nemamo definisana područja koja su idealna za razvoj ruralnog turizma. Smatram da treba napraviti spisak naselja u ruralnim područjima po gradovima koja su prepoznata kao idealna za bavljenje ruralnim turizmom. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Definicija ruralnih područja dijelom preuzeta iz IPARD programa. Potrebno je uraditi studiju koja će definisati ruralna područja za sprovođenje svih programa kojima je cilj osnažiti ruralna područja.

5. Primjedba/predlog/sugestija 5: U dijelu „Analiza ponude

“ navedeno je: „Crna Gora je, kao jedna od najmanjih evropskih država, podijeljena je na 24 opštine“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 5: Crna Gore je podjeljena na 25 opština. **Sugestija se prihvata.**

6. Primjedba/predlog/sugestija 6: _U dijelu „Analiza ponude

“ navedeno je: „Razraditi sa aspekta smještaja, agroturizma, proizvode vezane za aktivni odmor.“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 6: izbrisati rečenicu. **Sugestija se prihvata.**

7. Primjedba/predlog/sugestija 7: _U dijelu "Drvo problema" uzroci problema navedeno je: - "kratka povijest".

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 7: Preimenovati "kratka istorija". **Sugestija se prihvata.**

8. Primjedba/predlog/sugestija 8: _U dijelu "Potreba 11: Usklađivanje nacionalnog zakonodavstva u oblasti ruralnog turizma, uz jačanje institucionalne podrške u svim segmentima (zakonodavstvo, statistika, sprovođenje) navedeno je "Kroz izmjene nacionalnog zakonodavstva stvoriti preduslove za uspješno bavljenje ruralnim turizmom koji ne uključuje samo smještaj u objektima, već i druge oblike ugostiteljskih usluga. Izmjenama u poreskoj politici podsticati pojednostavljenje i smanjenje administrativnih prepreka koje potencijalne izdavaoce udaljavaju od bavljenja turizmom".

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 8: Predložila bih da ova tačka bude među prvima jer je najveća prepreka zakonodavstvo. **Sugestija se prihvata.**

9. Primjedba/predlog/sugestija 9: _U dijelu "Uvođenje oznake „Specifična ponuda“ u tačkama 1.2.6. navedeno je „Broj projekata izgradnje/rekonstrukcije ruralne infrastrukture podržanih mjerom 6 IPARD III programa za 2024. godinu je 15".

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 9: U IV kvartalu će se raspisati javni poziv. Tek u 2025. godini ćemo imati podržane projekte. Stoga je potrebno umjesto broja 15 staviti broj 0 a 15 projekata prebaciti za 2025. godinu. **Sugestija se prihvata.**

10. Primjedba/predlog/sugestija 10: _U dijelu AKCIONI PLAN navedeno je „M2.2. Investiciona podrška – očuvanje tradicionalnih seoskih kuća i pratećih objekata".
Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 10: Šta se pod ovim podrazumjeva... da se uvede ova mjera u Agrobudžetu? Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede nema u svojim planovima uvođenje ove mjere. Podrška za ovaj tip investicije dodjeljivala se u periodu 2013-2018. godina. **Sugestija se ne prihvata se.**

Obrazloženje: Mjera podrške se odnosi na investicije za adaptaciju planinskih katuna koja je planirana u AP za 2023. godinu.

11. Primjedba/predlog/sugestija 11: _U dijelu AKCIONI PLAN navedeno je u tački M2.7. Očuvanje starih zanata – IPARD M7

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 11:

12. Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma raspisivalo je programe podrške za stare zanate. **Sugestija se prihvata se.**

Primjedba/predlog/sugestija 12: _U dijelu Aneks Aneks 1 – RASPOLOŽIVI EU FONDOVI ZA INVESTICIJE U RURALNI TURIZAM-IPARD III navedeno je: „Podrška se za ruralni turizam se kreće od 10.000 – 200.000 EUR-a, a za očuvanje starih zanata od 5.000 – 15.000 EUR-a. Intenzitet podrške je 60%. Dodatnih 10% podrške dobijaju mladi poljoprivrednici koji se odluče da se bave turizmom, starim zanatima ili ako se investicija odnosi na obnovljive izvore energije.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 12: Dodati "podrška preradi na gazdinstvu od 10.000- 30.000 EUR-a". **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Prerada na gazdinstvu nije fokus PRRT.

Mišljenje Udružena seoska domaćinstva Crne Gore – Turizam na selu

1. Primjedba/predlog/sugestija 1: Usklađivanje zakonodavstva bi trebalo da bude na prvom mjestu u cilju razvoja seoskog turizma kao što je u primjeru Hrvatske i Slovenije;

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 1: __strana 26-28 identifikacija potreba 11 usklađivanje nacionalnog zakonodavstvu u oblasti ruralnog turizma uz jačanje institucionalne podrške u svim segmentima zakonodavstvo statistika sprovođenje da bude potreba 1 a ne 11 kao što je u primjeru Hrvatske i Slovenije. Kako napraviti dobre rezultate na terenu, ako nemamo dobar temelj, tj. dobar zakonodavni okvir za spas ruralnog područja Crne Gore. Jer institucije ne prepoznaju problem da je došao zadnji momenat da se spase crnogorska sela, ostankom trenutnutnih stanovnika jer ćemo druge teško vratiti na selo. Strana 29-30 takođe operativni ciljevi indikator operativni cilj 7 prilagođavanje nacionalnog Zakonodavstvada bude operativni cilj 1 Operativni cilj prilagođavanja nacionalnog zakonodavstva treba biti osnovna polazana tačka za sprovođenje ovog nacrta programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore 2022-2025, sa akcionim planom. Da bi se isti uspješno realizovao na terenu. Strana 30-38 promijeniti redosled operativnih ciljeva, operativni cilj 7 prilagođavanje nacionalnog zakonodavstvo da bude prvi. Ako imate uspješne primjere iz regiona Hrvatske i Slovenije zašto se to ne bi primijenilo i kod nas. **Sugestija se prihvata.**

2. Primjedba/predlog/sugestija 2: MONITORING, EVAVLUACIJA I IZVJEŠTAVANJE

Radne grupe - uključiti udruženje u radne grupe vezane za ruralni razvoj

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 2: Strana 45 monitoring, evaluacija i izvjestavanje; postojećoj radnoj grupi za ruralni razvoj ili nekoj novo formiranoj obavezno uključiti jednog člana udruženja seoskih domaćinstava turizam na selu; Naše je jedino nacionalno udruženje u zemlji koje okuplja većinu seoskih domaćinstava. Smatramo da taj član može da da značajan doprinos sprovođenju ovog nacrta programa. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: U Programu se definiše obaveza formiranja RG, ne i definisanje ko su članovi iste.

3. Primjedba/predlog/sugestija 3: Mjera podrške za male investicije M2.1.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 3: Smatramo da nije potrebno uložiti u nove aktivnosti već u postojeće, jer nemam radne snage koja može raditi i pratiti dodatne aktivnosti; već je od veće koristi pomoći domaćinim baš u nekim manjim investicijmima koje su njima neophodne (renoviranje kuptila, nabavka gradje i sl.) **Sugestija se ne prihvata .**

Obrazloženje: Dokument predviđa sve male investicije što se i navodi u opisu "kao i sa ciljem ulaganja u povećanje komfora objekata i uređenja imanja".

4. Primjedba/predlog/sugestija 4: Obuka digitalizacije M1.3.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 4: Ova mjera je nephodna kako i planirano, ali prije svega moramo da imamo razvijenu infrastrukturu (npr. za fiskalizaciju je potreban internet, pa je samim tim neophodno obezbijediti isti na domaćinstvima M2.5. i M2.6.);

Sugestija se ne prihvata.

Obrazloženje: Ne može se predmetnim dokumentom riješiti problem sa internetom, problem se prepoznaje i predlaže se Mjera 7 IPARD Programa.

5. Primjedba/predlog/sugestija 5: Oznaka kvaliteta specifičnosti ponuda M2.8.
Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 5: Nephodno je redefinisati ovu mjeru, jer postoje već nazivi koji su osmišljeni u ranijem periodu (npr. najbolje iz CG), već da je to neka "kategorizacija" specifičnog proizvoda koji nude određena domaćinstva; **Sugestija se prihvata.**

6. Primjedba/predlog/sugestija 6: MJera M3.1. Određivanje lokacija za organizovano sakupljanje otpada
Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 6: Osim ovako definisane mjere, neophodna je i edukacija, postavljanje reciklaznih dvorista i poseban osvrt na kabasti otpad koji ugrožava uveliko naše postore. **Sugestija se prihvata.**

7. Primjedba/predlog/sugestija 7: mjera M5.1. Aplikacija seoskih,
Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 7: je ok ako tu aplikaciju promovise NTO i MERT, takodje da ista bude adekvatno dugoročno ažuruirana i da ne zavisi koriscenje iste od interneta, da bude stalno optimizovan i promovisan putem google oglasavanja. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 7: Pravopisna greška
Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 7: strana 15 pravopisna greška brošure sa popisom svih registrovanih Seljačkih domaćinstava - treba seoskih strana **Sugestija se prihvata.**

8. Primjedba/predlog/sugestija 8: Na vrhu tabele slabosti dodati administrativne barijere svih ministarstava kao i lokalne uprave.
Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 8: Jer nema dovoljno komunikacije između ministarstva turizma, ministarstva poljoprivrede i lokalnih samouprava. Da se ljudima koji bi ostali u ruralnom području omogući da sa raznim olakšicama žive i rade na selo. **Sugestija se djelimično prihvata.**

Obrazloženje: U cilju bolje komunikacije i koordinacije svih učesnika u formiranju ponude u oblasti ruralnog turizma, neophodno je intenzivirati međuresorsku, međuinstitucionalnu i saradnju sa partnerima koji direktno i indirektno učestvuju u stvaranju preduslova za kvalitetno pružanje i konačno formiranje turističkog proizvoda.

Lokalna turistička organizacija Budve

Sugestija - prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva koje se odnosi na ruralni turizam i turizam uopšte, sa stvarnim potrebama, uvažavajući situaciju na terenu.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 1: Budva, u kojoj je najveći broj smještajnih jedinica u individualnom smještaju, je eklatantan primjer nemogućnosti primjene Zakona o

turizmu prilikom registracije smještaja, što dovodi do toga da će se veliki broj objekata naći u sivoj zoni, jer ne mogu ispuniti uslove.

Naime, zahtjev za kategorizaciju u skladu sa Zakonom o turizmu između ostalog potražuje:
-upotrebnu dozvolu (nema je veliki broj objekata u Budvi, zbog naslijeđenih problema iz prošlosti, neplanske gradnje i slično, a ovo nije samo problem Budve već cijelog primorja, gdje se nalazi 90% smještajnog kapaciteta u državi).

-poresko uvjerenje opštinskog organa – poželjno je naći mehanizam za naplatu poreza, jer da bi se neko bavio drugom djelatnošću neophodno je da prethodno izmiri porez pa ostaje nejasno zašto lokalna uprava nema mehanizam za naplatu poreza, odnosno zašto se postavlja uslov da neko mora izmiriti porez po nekom drugom osnovu da bi se bavio novom djelatnošću, jer smatramo da bilo efikasnije da se preduzetnicima omogući dodatni prihod kako bi mogli izmiriti neizmirene obaveze.

-poresko uvjerenje Poreske uprave - poželjno je naći mehanizam za naplatu poreza, jer da bi se neko bavio drugom djelatnošću neophodno je da prethodno izmiri porez pa ostaje nejasno zašto lokalna uprava nema mehanizam za naplatu poreza, odnosno zašto se postavlja uslov da neko mora izmiriti porez po nekom drugom osnovu da bi se bavio novom djelatnošću, jer smatramo da bilo efikasnije da se preduzetnicima omogući dodatni prihod kako bi mogli izmiriti neizmirene obaveze.

Ovime tako imamo važeći Zakon o turizmu, koji nije primjenjiv na terenu. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Navedeni problem nije moguće riješiti kroz PRRT, potrebno je obratiti se nadležnim institucijama.

2.Primjedba/predlog/sugestija 2:

Sugestija: Smatramo da zaleđe cijelog primorja ima izuzetne potencijale za razvoj ruralnog turizma, a da je vrlo malo obrađeno predloženim dokumentom. S tim u vezi sugerišemo da se dužna pažnja posveti primorju u okviru Programa imajući u vidu da se veliki broj objekata pogodnih za razvoj ruralnog turizma nalazi na primorju. Takođe sugerišemo eventualne izmjene u pravilniku o kategorijama u ruralnom turizmu, gdje bi se moglo naći primjera radi "Turističko porodično domaćinstvo", "Ruralna kuća za odmor", "Ruralni b&b", "Izletište" itd...

Sugestija se ne prihvata.

Obrazloženje: Predmetnim dokumentom obuhvaćene su sve lokalne samouprave.

Miško Rađenović

Primjedba/predlog/sugestija 1

1. Str 12. Popisati sve aktivnosti, koje jesu, koje su djelimično, a koje nisu završene i napraviti analizu aktivnosti po prioritetima. Ne mora da znači da u ove koje su realizovane imale veći efekat u odnosu na one koje nisu zato predlažem gore navedeno. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Urađen je Završni izvještaj o realizaciji Programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore za 2019-2021. godine i Prelaznog Akcionog plana za 2022. godinu.

2. Primjedba/predlog/sugestija 2

Dobro bi bilo malo detaljnije analizirati ponudu. Jedna analiza mora biti po opštinama, a druga po podjeli na regije iz Strategije razvoja turizma do 2025. Treća po domaćinstvima: koliko ih se bavi vinarstvom I vinogradarstvom I što nude od usluge, koliko stočarstvom, koliko ...? Pokušati ustanoviti koliki je stvarni broj nelegalnih domaćinstava. Ili bar projektovani broj.

Sugestija se ne prihvata.

Obrazloženje: Usled nedostatka vremena i finansijskih sredstava nijesu sprovedene analize prilikom izrade ovog Programa. Osnivanje Radne grupe koja će pratiti sprovođenje ovog programa ostvarit će se preduslovi da se u budućnosti rade kvalitetnije analize.

3. Primjedba/predlog/sugestija 3: U slabosti staviti da je jedna od slabosti putna I druga infrastruktura (voda, struja, otpadne vode...) **Sugestija se prihvata.**

Takodje devastacija pojedinig prostora neplanskom I neadekvatnom gradnjom (tzv divljom). Jedna od najvećih slabosti, ali I opasnosti je neusklađenost urbanističkih I turističkih planova: Primjer za to su paštrovska sela I teritorija Paštovića, a I Brajića na kojima se, u donjeme dijelu planira brza cesta kroz najljepši dio, a u gornjeme dijelu (preko Paštrovske gore) vjetrenjače. Samim tim sprečava se bilo kakav I ruralni I drugi razvoj bilo kakvih oblika selektivnog turizma.

Velika potencijalna, ako ne I najveća opasnost je I u nestabilnoj političkoj situaciji, jer iz toga proizilaze slabe državne ustanove koje ne mogu da se izbore sa gore navedenim **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Pod PRIJETNJE U SWOT ANALIZI stoji – „Devastacija prirodnih resursa (šume i rijeke) i neregulisano odlaganje otpada u ruralnim područjima“.

Primjedba/predlog/sugestija 3: Za promociju ruralnog turizma treba odvojiti sredstva

4. Primjedba/predlog/sugestija 4:

Da li se može uticati na Budvu da da bolji akcioni plan ? **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje : Opština Budva je dostavila AP za naredni period, Aneks 4.

5. Primjedba/predlog/sugestija 5:

Dobro bi bilo dati jedan model po kojeme se može vidjeti ruralni razvoj (npr Istra) **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje : Iskustva iz razvijenih EU destinacija ruralnog turizma, kako je predviđeno projektnim zadatkom, Aneks 2.

6. Primjedba/predlog/sugestija 6 :

Predlažem da se uradi detaljno istraživanje. Potencijali za ruralni turizam po svim indikatorima. Po regijama (klasterima). **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje : Usled nedostatka vremena i finansijskih sredstava nije moguće uraditi detaljno istraživanje za ovaj dokument, međutim, planirano je da se u narednom periodu u kontinuitetu rade istraživanja koja će biti obuhvaćena narednim programskim dokumentom.

Zajednica opština Crne Gore

Primjedba/predlog/sugestija 1:

Sagledati usvojeni Program razvoja zdravstvenog turizma 2021-2023 sa Akcionim planom, koji predviđa značajan dio aktivnosti na ruralnom području. Takođe, obzirom na prirodne karakteristike ruralnog područja, veći značaj i obuhvat aktivnosti staviti na razvoj proizvoda ruralnog turizma navedenih na stranama 10, 11 i 12, naročito na zdravstveni - wellbeing turizam.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 1:

U cilju sveobuhvatnijeg Programa razvoja ruralnog turizma neophodno je sagledati i ostala strateška dokumenta iz ove oblasti, dok je za razvoj ruralnog turizma potrebno predvidjeti unapređenje proizvoda ruralnog turizma, odnosno obogaćivanje turističke ponude. Naročito je važno uvezivanje turističkih proizvoda, organske poljoprivredne proizvodnje sa zdravstvenim turizmom na ruralnom području, čime bi Crna Gora mogla biti šire prepoznata kao destinacija za zdravstveni turizam. U ovom segmentu mogle bi se predvidjeti obuke za seoska domaćinstva u oblastima zdravstvene preventive (jednostavne procedure i postupci), zdravih stilova života i slično čime bi mogli značajno da unaprijede integrisanu turističku ponudu, a time i atraktivnost svoje ponude i veću cijenu smještaja i sadržaja na prvenstveno inostranom tržištu. Wellbeing turizam je doživio svoj procvat tokom COVID 19 krize, sa konstantnim rastom. Obzirom da je Crna Gora ekološka država, da su ruralna područja gotovo netaknuta priroda, da obiluju ljekovitim biljem i domaćim organskim proizvodima, stvoreni su idealni preduslovi za intenzivniji razvoj zdravstvenog turizma. S tim u vezi, u Programu razvoja ruralnog turizma trebalo bi definisati konkretne mjere za unapređenje zdravstvenog turizma na ruralnim područjima. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2025. godine, kao krovni dokument obuhvata sve posebne oblike turizma.

Primjedba/predlog/sugestija 2:

U dijelu 2. Strateški institucionalni okvir, tačka 2.2. Institucionalni okvir, na strani 6 potrebno je izbrisati predzadnji pasus.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 2:

Očigledno se radi o zaostalom tekstu iz radne verzije dokumenta, jer je u pitanju podsjetnik za obrađivača materijala. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 3:

U dijelu 2. Strateški institucionalni okvir, tačka 2.2. Institucionalni okvir, na strani 7 u pasusu „NVO organizacije“ pominje se IPARD III, Mjera 5 – LEADER, gdje se ističe značaj Lokalnih akcionih grupa (LAG) za podsticanje razvoja ruralnog turizma. Potrebno je ulogu LAG-ova dalje predvidjeti kroz mjere Operativnih ciljeva, odnosno Akcioni plan.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 3:

LAG-ovi navedeni u dijelu „NVO organizacije“, još uvijek nijesu prepoznati pozitivnim zakonodavstvom, pa samim tim ni njihov pravni status. Trenutno ne postoji zakonska mogućnost da opština bude jedan od osnivača LAG-ova kao nevladinih organizacija. U toku je rad na izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju, koje je predviđeno Programom rada Vlade za 2023. godinu u II kvartalu, čime će se, između ostalog, definisati i pravni status LAG-ova. Nadalje, kroz izradu podzakonskih akata će se bliže definisati oblik, bliža sadržina i način vođenja Registra Lokalnih akcionih grupa. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: Razvoj LAG-ova je u domen Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, a ovdje će uloga LAG-ova biti samo u podršci razvoju ruralnom turizmu, aktivnosti koja je usko povezana uz poljoprivredu. U toku je proces implementacije LEADER mjere iz IPARD III Programa.

Primjedba/predlog/sugestija 4:

U dijelu 2. Strateški institucionalni okvir, tačka 2.2. Institucionalni okvir prepoznati i druge aktere razvoja ruralnog turizma, kao što su lokalne samouprave i upravljači zaštićenim područjima.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 4:

Jedinica lokalne samouprave (JLS), shodno Zakonu o lokalnoj samoupravi, između ostalog: uređuje i obezbjeđuje obavljanje i razvoj komunalnih djelatnosti, održavanje komunalne infrastrukture i komunalnog reda; uređuje i obezbjeđuje obavljanje i razvoj komunalnih djelatnosti, održavanje komunalne infrastrukture i komunalnog reda; uređuje i obezbjeđuje uslove za razvoj preduzetništva; obezbjeđuje uslove i stara se o zaštiti životne sredine i pojedinih njenih djelova (kvalitet vazduha, zaštita od buke, upravljanje otpadom i dr.); uređuje, organizuje i stvara uslove i stara se o razvoju turizma, kao i razvoju djelatnosti kojima se unapređuje razvoj turizma; stvara uslove za razvoj poljoprivredne proizvodnje (voćarstvo, povrtlarstvo, maslinarstvo i dr.) i obavlja druge poslove iz ove oblasti; uređuje i obezbjeđuje uslove za održavanje javnih sajmova lokalnog značaja. Takođe, nadležnosti i obaveze jedinica lokalne samouprave a koje imaju uticaja i od značaja su za ruralni razvoj definisane su i drugim zakonskim propisima, strategijama i akcionim planovima. S tim u vezi, prepoznavanje JLS u dijelu institucionalnog okvira je veoma važno.

Takođe, iako je prepoznato Javno preduzeće „Nacionalni parkovi Crne Gore“, nijesu prepoznati upravljači drugih zaštićenih područja u Crnoj Gori, a koji direktno djeluju u oblasti ruralnog turizma, kao što su Parkovi prirode Piva, Rijeka Zeta, Orjen, Komovi, itd. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 5:

Na strani 13, predzadnji pasus, riječ „seljačkih“ zamijeni sa „seoskim“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 5:

Ispraviti očiglednu grešku u kucanju. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 6:

Na strani 14, tačka 3.2.2. Analiza ponude, u prvoj rečenici riječi „podijeljena na 24 opštine“ zamijeniti sa „podijeljena na 25 jedinica lokalne samouprave“.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 6:

U Crnoj Gori postoji 25 jedinica lokalne samouprave i to: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i 23 opštine. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 7:

Na strani 15, prvi pasus, ažurirati podatke o dolascima, noćenjima i vrsti gostiju.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 7:

Uprava za statistiku – Monstat objavila je podatke za 2022. godinu, pa je neophodno ažurirati tekst Programa. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 8:

U dijelu Operativnog cilja 5. Digitalizacija i promocija predvidjeti mjeru unapređenja dostupnosti i kvaliteta interneta na ruralnom području.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 8:

Iako su kroz Operativni cilj 5. Digitalizacija i promocija predviđene mjere M5.1. Mobilna aplikacija i M5.2. Promocija ruralnog turizma, preduslov digitalizacije predstavlja razvoj digitalne infrastrukture na ruralnom području. Naime, mnoga ruralna područja sa perspektivom razvoja turizma uopšte nemaju ili imaju slabu dostupnost interneta. Ovo takođe može biti važan uslov za privlačenje digitalnih nomada i drugih vrsta turista kojima je stabilna internet veza neophodna. Takođe, obzirom da je za ovu oblast nadležno Ministarstvo javne uprave, potrebno je konsultovati nadležno Ministarstvo i inkorporirati mjere koje oni sprovode u ovoj oblasti. **Sugestija se ne prihvata.**

Obrazloženje: PRRT prepoznaje problem i nudi rješenje kroz M7 IPARD programa.

Primjedba/predlog/sugestija 9:

Na strani 35, M6.1. Osnivanje udruženja, usaglasiti ko je zadužen sa Akcionim planom na strani 41.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 9:

U dijelu Operativnih ciljeva i Mjera, na strani 35 navedeno je da su za implementaciju Mjere M.6.1. Osnivanje udruženja zaduženi Zajednica opština i NTO, dok se u Akcionom planu na strani 41, OC6 – M6.1. Udruživanje Zajednica opština i PKCG, dok je partner u sprovođenju MERT. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 10: Sagledati dinamiku realizacije IPARD III, Mjera 6.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 10:

U Programu, na strani 31 je navedeno kroz indikatore (I.2.6) da će se u 2024.godini podržati 15, a u 2025. godini 20 projekata kroz IPARD III – Mjera 6. Prema trenutno dostupnim

informacijama, akreditacija Mjere 6 se očekuje u 2024. godini, dok se Javni poziv za projekte očekuje do kraja 2024. godine. Takođe, u Akcionom planu Programa, na strani 39, M2.6. Izgradnja/rekonstrukcija infrastrukture u ruralnim područjima – IPARD M6 navodi da se realizacija planira za 2025. godinu. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 11:

Sagledati održivost realizacije Mjere M.3.1. Određivanje lokacija za organizovano sakupljanje otpada.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 11:

U Programu, na strani 31 je navedeno „U saradnji sa Ministarstvom ekologije, prostornog planiranja i urbanizma u sklopu kampanje „Za jedinu na svijetu. Naša je. Čuvajmo je“ postaviće se kontejneri u područjima sa smještajnim kapacitetima. U istom projektu postaviće se i kante za smeće na odmaralištima/vidikovcima u sklopu turističkih ruta“, dok u tabeli sa indikatorom (I.3.1.) uopšte nijesu navedene ciljne vrijednosti. Obzirom da je odvoz otpada nadležnost lokalne samouprave, odnosno javnog preduzeća kome su povjereni ovi poslovi, a imajući u vidu udaljenost i otežanu saobraćajnu dostupnost područja gdje se realizuju aktivnosti ruralnog turizma, neophodno je pažljivo planirati ove lokacije kako bi se obezbijedilo pravovremeno, kontinuirano i kvalitetno pružanje usluge odvoza otpada. Ova mjera će zahtijevati dodatne troškove za sakupljanje i odvoz otpada, koji nijesu definisani niti sagledani Programom. **Sugestija se prihvata.**

Primjedba/predlog/sugestija 12:

Izmijeniti tekst na strani 32, OC 4. Podizanje nivoa korišćenja EU sredstava. Usaglasiti ga sa aktuelnim IPA Programom 2021-2027 i aktuelnim programima prekogranične saradnje.

Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 12:

U prvom pasusu se navodi da su sredstva iz IPA instrumenta pretpristupne pomoći dostupna „uglavnom u okviru V. komponente – ruralni razvoj“. Naime, komponente kao dijelovi IPA podrške, pa time i komponenta V – ruralni razvoj se nalazila u IPA Programu 2007-2013 (tkz. IPA 1). U IPA 2 Programu 2014-2020 poljoprivreda i ruralni razvoj se nalaze u okviru sektora 7. U aktuelnom IPA 3 Programu 2021-2027 ova oblast je pokrivena kroz oblast 4 – Konkurentnost i inkluzivni rast, Tematski prioritet 3: Poljoprivreda i ruralni razvoj.

U dijelu koji opisuje IPARD program neophodno je navesti i IPARD III Mjeru 6. Investicije u ruralnu javnu infrastrukturu i mogućnosti koje ova mjera pruža.

U dijelu programa prekogranične saradnje neophodno je ažurirati navedene i dodati ostale programe prekogranične saradnje u kojima postoji turizam i/ili ruralni razvoj kao tematski prioritet, kao što su:

- Program prekogranične saradnje Hrvatska-Bosna i Hercegovina-Crna Gora, tematski prioritet Održivi i inkluzivni turizam i kultura. Ukupan budžet Programa iznosi 138.453.765 EUR;
- Program Dunavskog regiona, tematski prioritet Socijalno orijentisan Dunavski region (unapređenje tržišta rada, usluga u obrazovanju i cjeloživotnom učenju, i jačanje uloge kulture i održivog turizma). Ukupan budžet Programa iznosi 268.809.822 EUR

- Program prekogranične saradnje Bosna i Hercegovina-Crna Gora, Tematski prioritet 5: Turizam i kulturno i prirodno nasljeđe. Ukupan budžet Programa iznosi 9.734.117 EUR.
- Program prekogranične saradnje Srbija-Crna Gora, Tematski prioritet 2: Podsticanje turizma i kulturnog i prirodnog nasljeđa. Ukupan budžet Programa iznosi 9.734.117 EUR
- Program prekogranične saradnje Albanija-Crna Gora, Tematski prioritet 2: Podsticanje turizma i kulturnog i prirodnog nasljeđa. Ukupan budžet Programa iznosi 13.790.000 EUR
- Program prekogranične saradnje Crna Gora-Kosovo, Tematski prioritet 5: Turizam i kulturno i prirodno nasljeđe. Ukupan budžet Programa iznosi 9,734,118 EUR. **Sugestija se prihvata.**

Mjesto i datum sačinjavanja izvještaja:
Podgorica, 29.03.2023. godine

Direktorat za razvojne politike u turizmu
Aleksandra Gardašević Slavuljica, gen. direktorica